

подвиг, який зробив Василь Стус, зробити його ближчим, ближчим до глядача. Думаю, що це нам вдалося. І дуже рада сьогодні про це розповісти. Бажаю всім сьогодні творчого натхнення, цікавих виступів і нових знань. Дякую вам.

Рудюк Світлана Анатоліївна,
*режисер та сценарист документального фільму «Ваш Василь» (2020 р.), член
Національної спілки кінематографістів України та Української кіноакадемії*

Доповіді й повідомлення

УДК 821.161.2.09'06-1

Онтологічна поетика вірша Василя Стуса «І край чужинецький тебе опочив»

В. А. Просалова

У розвідці з'ясовано, як буття автора-творця позначається на поезиці його твору. Вірш «І край чужинецький тебе опочив», написаний у неволі, передає стан крайньої напруги, самотності ліричного героя, передчуття близького завершення земного існування. Поет нагромаджує образи, вдається до повторення слів, творення okazionalizmів, щоб досягти максимальної виразності думки, смислової напруги.

Ключові слова: поетика, онтологія, символ, підтекст, палімпсест, варіантність художнього мислення.

Поняття «онтологічна поетика» введене у 1993 році Леонідом Карасьовим у статті «Гоголь и онтологический вопрос»¹. Учений вважає онтологічну поетику методом герменевтичного аналізу тексту, що спрямований на розкриття зв'язку особистісного буття автора з космосом, виявлення прихованих смислів художнього тексту.

Онтологічний аналіз літературного твору полягає у виявленні тих смислових структур, які передають онтологічний сум автора, що призвів до написання того чи іншого тексту, дозволив йому створити так звану «другу реальність». Як і кожний різновид поетики, онтологічна розглядає не лише те, «про що» йдеться в художньому тексті, а насамперед те, «як» саме про це написано. Отже, мається на увазі система зображально-виражальних засобів, стилістичних фігур, що підпорядковані розкриттю прихованих смислів, які автор-творець міг і не усвідомлювати й навіть не здогадуватися про них, але які

---

¹ Карасев Л. В. Гоголь и онтологический вопрос. *Вопросы философии*. 1993. № 8.

може віднайти та відчитати уважний реципієнт. Письменник, на думку Леоніда Карасьова, вкладає у текст ті проблеми, які поставали особисто перед ним і які він намагався вирішувати у своєму житті, тепер передоручивши їх своєму герою (у ліриці, наприклад) чи героям, як, скажімо, у прозі чи драматургії.

Онтологічна поетика ставить своїм завданням пошук тих відповідей, які автор дав чи, можливо, лише намагався дати на вічні питання людського буття. Ця поетика зосереджує увагу на символічних, імпліцитних формах вираження авторської думки, того, що не висловлено прямо, а лише нуртує поміж рядків і прочитується з підтексту. Леонід Карасьов уважав цей різновид поетики «поетикою реконструкції», бо йдеться про відновлення, реконструкцію передбачуваного універсального сенсу чи смислів, що виявляються в низці іноформ.

Метою наших спостережень є виявлення онтологічних аспектів поетики одного невеличкого вірша «І край чужинецький тебе опочив» зі збірки «Палімпсести», про яку Василь Стус, передаючи на збереження вірші Надії Світличній, писав, що «в ній [тобто у збірці. – В. П.] – мої болі й радощі, мрії й передуми, спогади й сніння, образки життя»². Творення віршів в умовах неволі було формою існування духовно суверенної особистості, яку можна було фізично знищити, але не вдавалося зламати духовно, було формою творення іншої реальності – художньої.

Вірші, за авторським зізнанням, легше було в тих умовах написати, ніж зберегти, тому поет намагався їх запам'ятати, записати поміж рядків листів, щоб передати на волю друзям, рідним. З одного боку, ці вірші могли лишитися невідшліфованими, бо були написані в нелюдських умовах існування, а з іншого – мали різні варіанти, адже автор свідомо творив їх, сподіваючись, що хоч котрийсь із них все-таки прорветься на волю та знайде шлях до читача.

Сувора природа, одноманітне, регламентоване різноманітними приписами табірне життя давали мало поживи для творчості, точніше, аж ніяк не сприяли творчій реалізації, яка більше нагадувала Сізіфову працю, ніж креативний процес – з огляду на те, що написане наглядачі, які нищпорили скрізь – в одязі, камері, могли в будь-який момент відібрати, тому доводилося тримати в пам'яті ці вірші. Юрій Шевельов спостеріг дивну закономірність: «І чим бідніший зовнішній світ, тим більше визначатиметься й виокремлюватиметься істотне, духове й душевне, динаміка народження психічних відрухів і рухів, багатство перевтілень думок, настроїв і почувань»³.

---

² Світлична Н. Від упорядника. *Стус В. Палімпсести: Вірші 1971–1979 років* / упоряд. Н. Світлична, вступ. ст. Ю. Шевельова. Мюнхен : Сучасність, 1986. С. 8.

³ Шевельов Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса. *Стус В. Палімпсести: Вірші 1971–1979 років* / упоряд. Н. Світлична, вступ. ст. Ю. Шевельова. Мюнхен : Сучасність, 1986. С. 22.

Збірка «Палімпсести» це багатство внутрішнього життя автора наочно демонструє.

Вірш «І край чужинецький тебе опочив», що став об'єктом спостережень, побудований у формі звертання до своєї самоти, тобто до самого себе. Варіювання теми самотності помітне і в інших віршах збірки «Палімпсести», наприклад: «О дух мій, не гнітися / од чаду самоти» («Наслання – от і вже»), «Між світом і душею виріс мур» («Між світом і душею виріс мур»), «Невже я сам-один на цілий світ...» («Докучило! Нема мені вітчизни»), «Довкола мене цвинтар душ / на білім цвинтарі народу» («Довкола мене цвинтар душ»), «О Боже мій, така мені печаль, / і самота моя – така безмежна» («О Боже мій, така мені печаль»). Зіставлення авторських рефлексій із різних ліричних віршів збірки підтверджує пронизливе відчуття самотності.

Автокомунікація, що відбувається, за класифікацією Юрія Лотмана⁴, в системі «Я ↔ Я», необхідна авторові, щоб зрозуміти насамперед самого себе, щоб не дати собі озлобитися на людей і світ. Передача вже відомої інформації самому собі призводить до змін самого адресанта, стає для нього терапевтичним засобом, адже тепер носій інформації має можливість звільнитися від тієї надлишкової напруги, що його змучувала, виснажувала, спалювала, довіривши своєму другому Я хоча б часточку того всесвітнього болю, який тривожив душу. Проблема, яка хвилює ліричного героя, належить до категорії онтологічних, адже йдеться про кінечність земного існування, з якою, як видно з вірша, ліричний герой уже змирився. У цьому переконують і інші твори автора: «і голова моя, налита сонцем, / вже передсмертну радість прочува» («В мені уже народжується Бог»), «Ми вже твої коханці, смерте: / життя нам світить крізь туман».

Цікаво, що у вірші «І край чужинецький тебе опочив» Василь Стус жодного разу не згадав, не назвав безпосередньо Україну, ту рідну чужину, втрачену землю, якою він снів і дихав, проте вона імпліцитно все одно постає у творі в образах-антиноміях: «натхнення і хворого серця іржа з синами, хрунями, рабами» (в іншому варіанті – «і хворого серця ланджа з синами, хрунями, рабами»). Згадкою про синів і рабів, а також про запродавців, названих «хрунями» за прізвищем продажного депутата Галицького сейму Микити Хруня, передано розуміння досить строкатого складу співвітчизників, осуд їх незрілості й байдужості до долі свого народу, його мови та культури. Хвилює ліричного героя і те, як сприймуть і чи сприймуть його дії однодумці (а їх малесенька шопта), чи зрозуміють його ідеали, чи наважаться слідувати його заповітам.

---

⁴ Лотман Ю. О двух моделях коммуникации. *Избранные статьи*: В 3 т. Таллин: Александра, 1992. Т. 1. С. 76-89.

Ліричний герой вірша «І край чужинецький тебе опочив» постає у формі другої особи однини, бо на нього спрямована дія, на нього нестерпно тисне чужина, його вона веде на вічний спочинок. Вірш пронизує відчуття безмежної самотності, зумовленої не лише відірваністю від рідної землі, дорогих і близьких йому людей, неможливістю безпосередніх контактів, а насамперед – відсутністю відгуку, розуміння:

І край чужинецький тебе опочив,
Довкола лиш сопки й розпадки,
а від товариства, з ким дружбу водив,
ні чутки, ні звістки, ні гадки (С. 177).

Ампліфікацією із заперечною часткою «ні» посилюється стан напруги, безнадії. Ліричного героя виснажує це гнітюче безгоміння, цей «край чужинецький», що завдяки інверсії акцентований уже в першому рядку вірша, який водночас служить і його назвою, що має й інший варіант: «І край чужинецький тебе оточив». Останній варіант назви, однак, не передає тієї напруги, що досягається вказівкою на цілком передбачуваний у цій ситуації вічний спочинок. Поет з метою концентрації смислової енергії, ущільнення змісту нагнітає образи («моя самото, моя чужино безберега, розлуко-незустріче, вічна мето, красуне, князівно, сердего»), вдається до повторів («ти вся – за горбами, горбами», «полон у полоні»), щоб передати стан балансування на межі («межі стомежа»). У цілій низці апостроф, якими завершується вірш, привертає увагу оксюморон «моя чужино безберега», що підтверджує примирення з долею, прийняття її. Отже, завдяки зіставленню ліричних віршів зі збірки «Палімпсести» вдалося виявити приховані смисли, закладені Василям Стусом у вірш «І край чужинецький тебе опочив», що і ставить своїм завданням онтологічна поетика.

УДК 821.161.2.09'06-1-98:535.6

Символіка кольорів збірки «Зимові дерева» Василя Стуса

А. П. Віннічук

У статті проаналізовано особливості концептуального вираження світогляду В. Стуса крізь призму кольорів, зосереджено увагу на модифікації кольоропозначень та їх символічному наповненню в його першій збірці «Зимові дерева».

Ключові слова: метафоричність та символічність образів, ідіостиль, мовна семантика, колористика.